

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΕ ΘΕΜΑ

<< ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ >>

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΑΡΓΥΡΗ ΜΠΕΡΝΙΔΑΚΗ
ΑΜ: 1340200600259
ΤΗΛ: 6979489135
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2009-2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I) Εισαγωγή

II) Ιδιωτική ζωή

- A) Έννοια της ιδιωτικής ζωής
- B) Διακρίσεις της ιδιωτικής ζωής
- Γ) Περιεχόμενο
- Δ) Διαστάσεις
- E) Διαπροσωπική ενέργεια

III) Η προστασία των προσωπικών δεδομένων

- A) Γενικά
- B) Οι προϋποθέσεις της νόμιμης επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων

- Γ) Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα
- IV) Ιδιωτική ζωή και δημόσια πρόσωπα**
Λόγοι που αίρουν τον παράνομο χαρακτήρα της Προσβολής
- V) Ειδικά θέματα της οικογενειακής ζωής**
- VI) Επίλογος- Συμπεράσματα**
Περίληψη εργασίας
- VII) Βιβλιογραφία**

I) Εισαγωγή

Η ιδιωτική ζωή αποτελεί «μητρικό δικαίωμα» πολλών άλλων μερικότερων δικαιωμάτων και διατάξεων που προστατεύουν μερικότερες εκφάνσεις της, όπως του ασύλου της κατοικίας (άρθρο 9 του Σ), του γάμου, της οικογένειας (άρθρο 21 του Σ), του απορρήτου των ανταποκρίσεων (άρθρο 19 του Σ) κτλ.

Ο ιδιωτικός βίος συνιστά τον πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας και της αξίας του ανθρώπου. Ο ιδιωτικός βίος, η ελευθερία και η αξία του ανθρώπου τελούν σε τέτοια σχέση ώστε η απουσία ή η διακινδύνευση ενός εκ των τριών δικαιωμάτων να πλήττει σοβαρά τα άλλα¹.

Στην ελληνική νομοθεσία οι κυριότερες διατάξεις που αφορούν την προστασία της ιδιωτικής ζωής σε συνταγματικό επίπεδο είναι οι εξής :

- a. Άρθρο 2 παρ 1 του Συντάγματος, το οποίο προστατεύει την αξία του ανθρώπου
- b. Άρθρο 9 παρ 1 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής και το άσυλο της κατοικίας
- c. Άρθρο 19 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει το απαραβίαστο

του απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης ανταποκρίσεως ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο.

Επίσης, στο ποινικό δίκαιο το έννομο αγαθό του ιδιωτικού βίου προστατεύουν τα άρθρα 334(διατάραξη οικιακής ειρήνης), 336 (απαγόρευση απόδειξης της αλήθειας δυσφημιστικού γεγονότος που αναφέρεται στην ιδιωτική ή οικογενειακή ζωή του θύματος), 370 (παραβίαση του απορρήτου των τηλεφωνημάτων και της προφορικής συνομιλίας). Επιπροσθέτως, στο αστικό δίκαιο η προστασία παρέχεται μέσω του άρθρου 57 του Αστικού Κώδικα (προστασία της προσωπικότητας).

Τέλος, η ιδιωτική και η οικογενειακή ζωή κατοχυρώνεται και στο άρθρο 8 παρ 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σύμφωνα με το οποίο "Παν πρόσωπο δικαιούται εις τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του".

II) Ιδιωτική ζωή

A) Έννοια της ιδιωτικής ζωής

Στη νομική φιλολογία έχουν καταβληθεί αξιόλογες μέχρι σήμερα προσπάθειες για τον προσδιορισμό της έννοιας και του ακριβούς περιεχομένου του όρου «ιδιωτικός βίος»² χωρίς όμως να υπάρχει, παρά τους πολυάριθμους ορισμούς ένας γενικά αποδεκτός ορισμός του. Εντούτοις ο προσδιορισμός του έχει ιδιαίτερη νομική σημασία ακριβώς λόγω της ιδιαίτερης συνταγματικής προστασίας του. Έτσι, γεννάται το ερώτημα με ποια κριτήρια θα προσδιορίσουμε την ιδιωτική ζωή. Κλασσικές εκφάνσεις της καθημερινής ζωής του ανθρώπου υπάγονται στην ιδιωτική του ζωή;

Καταρχήν με τον όρο «ιδιωτική ζωή» νοείται μία «μερικότερη περιοχή» του συνόλου της ζωής του ανθρώπου. Ενώ στο άρθρο 5 παρ 2 του Συντάγματος ο όρος «ζωή» χρησιμοποιείται με την βιολογική έννοια, στα άρθρα 5 παρ 1 και 9 παρ 1, ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται με την

---

2 Με τους όρους «ιδιωτική ζωή» ή «ιδιωτικός βίος» αποδίδονται οι όροι Privatsphäre, Privatleben, Eigensphäre der person, intim bereich, intim sphere (του γερμανικού δικαίου), vie privée (του γαλλικού δικαίου) Privacy (του αγγλικού και αμερικανικού δικαίου)

κοινωνική του έννοια.

Συνεπώς, προστατευόμενο έννομο αγαθό δεν αποτελεί η ζωή ως βιολογικό αγαθό, αλλά η ζωή ως κοινωνικό αγαθό, δηλαδή ως μερικότερος χώρος, ως βιοτική σχέση. Κατανοούμε, λοιπόν, από τα παραπάνω ότι η ιδιωτική ζωή αποτελεί ευρύτερο κοινωνικό αγαθό και γίνεται αντιληπτή με δύο έννοιες, την τυπική και την ουσιαστική.

1. Με την τυπική έννοια ο όρος ζωή σημαίνει κάποια μερικότερη περιοχή του ανθρώπινου βίου και έτσι γίνεται λόγος για κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή. Η ιδιωτική ζωή ιδιαίτερος αποτελεί μερικότερο τμήμα της κοινωνικής μόνο ζωής του ανθρώπου. Επομένως, δεν είναι ιδιωτική ζωή η πολιτική αλλά ούτε και η οικονομική. Παράλληλα, όμως, ούτε ολόκληρη η κοινωνική ζωή είναι ιδιωτική ζωή, αλλά αντιθέτως η τελευταία αποτελεί μέρος της γενικότερης κοινωνικής ζωής.

2. Με την λειτουργική έννοια του όρου, η ζωή είναι το σύνολο των ανθρώπινων ενεργειών. «Ιδιωτική ζωή» υπό την λειτουργική, λοιπόν, έννοια είναι το σύνολο των δραστηριοτήτων του ανθρώπου που αφορούν στο άτομο του, αλλά και στο στενό οικογενειακό ή φιλικό του περιβάλλον. Με την ευρύτερη αυτή έννοια ιδιωτική ζωή είναι η πραγματοποίηση απλών καθημερινών δραστηριοτήτων του ανθρώπου, όπως ένας ατομικός περίπατος του φορέα του δικαιώματος ή ένας περίπατος με πρόσωπο του οικογενειακού ή φιλικού περιβάλλοντος του. Επιπροσθέτως, εδώ υπάγονται και άλλες δραστηριότητες όπως η ανταλλαγή επισκέψεων, η διασκέδαση και κάθε άλλη καθημερινή ενέργεια του ευρύτερου κοινωνικού χώρου. Με την έννοια αυτή ιδιωτική ζωή είναι κάθε ιδιωτική δραστηριότητα.

Είναι φανερό ότι το απόρρητο και η ιδιωτική ζωή είναι αναπόσπαστα τμήματα του δικαιώματος της προσωπικότητας, το οποίο βρίσκει συνταγματικό έρεισμα στο άρθρο 5 παρ 1 του Συντάγματος. Η ευρύτερη ιδιωτική ζωή περιλαμβάνει όλα τα γεγονότα της ζωής του ανθρώπου που επιθυμεί να παραμείνουν κρυφά και η μυστικότητα αυτή προστατεύεται με την νομική έννοια του απορρήτου. Εν προκειμένω, συμπεριλαμβάνονται τα επαγγελματικά μυστικά, τα έγγραφα, οι οικογενειακές στιγμές.

Επιπροσθέτως η ιδιωτική ζωή περιλαμβάνει τις συνήθειες και τις ιδιαιτερότητες του ατόμου, γνωρίσματα του χαρακτήρα του, προτιμήσεις και επιθυμίες του, αλλά και πληροφορίες για το παρελθόν του. Γι' αυτό και η προστασία του ατομικού βίου συνδέεται με την προστασία της προσωπικότητας. Έτσι, παράλληλα προστατεύεται με την έννοια αυτή και η φυσική, πνευματική, κοινωνική απόσταση του ατόμου, αλλά και το σύνολο των δραστηριοτήτων που ανάγονται σ' αυτό.

Περαιτέρω, χαρακτηριστική έκφανση της ιδιωτικής ζωής αποτελεί η σεξουαλική ζωή, η οποία κατ' επέκταση προστατεύεται συνταγματικά. Εδώ υπάγεται η ελευθερία του ατόμου να επιλέξει ερωτικό σύντροφο, η

ελευθερία ερωτικής συνεύρεσης κτλ. Όμως, πρέπει να τονιστεί ότι πράξεις που αποτελούν εγκλήματα ή αντίκεινται στα χρηστά ήθη δεν αποτελούν ιδιωτική ζωή. Έτσι, για παράδειγμα η ασέλγεια ανηλίκου ή ο βιασμός δεν συνιστούν ιδιωτική ζωή προστατευόμενη από το Σύνταγμα.

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 9Α του Συντάγματος, ο πληροφοριακός αυτοκαθορισμός του ατόμου αποτελεί στοιχείο της προσωπικότητας του. Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμη η διάκριση που επιχειρείται από τη θεωρία σε απόρρητη σφαίρα (ούτε οι πιο έμπιστοι δεν τα γνωρίζουν), σε ιδιωτική σφαίρα (τα γνωρίζει το οικογενειακό και το φιλικό περιβάλλον) και σε ατομική σφαίρα (είναι γνωστά βάσει των κοινών δραστηριοτήτων του ατόμου).

Βέβαια, ακόμα και εδώ ανάλογα με το θεσμικό περιβάλλον στο οποίο ασκείται το δικαίωμα επηρεάζεται η κρίση μας σχετικά με την άσκηση του μέσα στα συνταγματικά όρια ή όχι. Για παράδειγμα διαφορετική είναι η αξιολογική κρίση όσον αφορά τα δημόσια πρόσωπα, όπου η δημοσίευση πληροφοριών και στοιχείων του ιδιωτικού βίου βρίσκεται σε αιτιώδη συνάφεια με τη δημοσιότητα τους. Με το θέμα αυτό θα ασχοληθούμε, όμως, διεξοδικά παρακάτω.

B) Διακρίσεις της ιδιωτικής ζωής

Σύμφωνα με μία πρώτη διάκριση η ευρύτερη ιδιωτική ζωή του ανθρώπου διαχωρίζεται σε φανερή, μυστική και απόρρητη.

Φανερή είναι η ιδιωτική ζωή που δεν αποκρύπτεται από τους άλλους. Η φανερή ιδιωτική ζωή μπορεί να διεξάγεται δημοσίως, αλλά δεν αποτελεί δημόσια ζωή. Αντίθετα, μυστική είναι η ιδιωτική ζωή που διεξάγεται σε τέτοιους χώρους και με τέτοιους τρόπους, ώστε να επιδιώκεται η απόκρυψή της από τους άλλους. Πρέπει σε αυτό το σημείο να επισημανθεί πως η μυστική ζωή δεν ταυτίζεται με την απόρρητη ζωή, καθώς απόρρητη είναι η νομικά προστατευόμενη μυστική ζωή. Αντιθέτως, υπάρχει μυστική ιδιωτική ζωή που δεν αποτελεί αντικείμενο προστασίας απ' το δίκαιο.

Επιπροσθέτως, συχνά η μυστικότητα αφορά πράξεις παράνομες, οι οποίες και για το λόγο αυτό αποκρύπτονται στο πλαίσιο του ιδιωτικού βίου. Παρατηρούμε, λοιπόν, όχι σπάνια την παρανομία και τον ιδιωτικό βίο να συναντώνται. Γι' αυτό ακριβώς τον λόγο γεννάται και η ανάγκη να τονίσουμε ότι η «εν κρυπτώ» ζωή δεν αποτελεί οπωσδήποτε και αυτοδικαίως ιδιωτική ζωή. Πράξεις που δεν συνιστούν ιδιωτική ζωή δεν καθίστανται «ιδιωτική ζωή» μόνο εκ του γεγονότος ότι τελούνται εν

κρυπτώ. Αυτονόητο εξάλλου είναι ότι η συνταγματική προστασία του ιδιωτικού βίου δεν παρέχει άσυλο στην παρανομία. Το άρθρο 9 παρ 1 του Συντάγματος μας παρέχει, λοιπόν, την ελευθερία να διαχειριζόμαστε όπως επιθυμούμε την ιδιωτική μας ζωή, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η προστασία της πρέπει να γίνει το κάλυμμα των παράνομων πράξεων. Επομένως, η εν κρυπτώ τέλεση εγκλήματος δεν συνιστά ιδιωτική ζωή, όπως την ορίσαμε παραπάνω. Το Σύνταγμα προστατεύει την νόμιμη ιδιωτική ζωή, δηλαδή αυτή που συνιστά ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και δεν προσβάλλει τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα των συνανθρώπων μας.

Σύμφωνα με τη δεύτερη διάκριση η ιδιωτική ζωή διαχωρίζεται σε ατομική και οικογενειακή. Όπως αναφέραμε παραπάνω, η ιδιωτική ζωή είναι μερικότερο τμήμα της ευρύτερης κοινωνικής ζωής. Επομένως, αν η γενικότερη ζωή του κοινωνικού χώρου μπορούσε να παρασταθεί με τρεις ομόκεντρους κύκλους, ο πρώτος θα οριοθετούσε την ατομική, ο δεύτερος την οικογενειακή και ο τρίτος την κοινωνική ζωή. Οι δύο πρώτοι (η ατομική και η οικογενειακή ζωή δηλαδή) αποτελούν την ιδιωτική ζωή. Αφενός, επομένως, προστατεύεται ο μονήρης άνθρωπος ως άτομο και αφετέρου ως μέλος της οικογένειας. Η ατομική ζωή αφορά αποκλειστικά στον φορέα του δικαιώματος.

Γ) Περιεχόμενο

Στο άρθρο 9 παρ 1 του Συντάγματος κατοχυρώνεται το απαραβίαστο του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου του ατόμου. Συγκεκριμένα, εμπεριέχεται διπλή συνταγματική κατοχύρωση: αντικειμενική και υποκειμενική. Έτσι, ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει αντικειμενικά τον ιδιωτικό βίο και παράλληλα κατοχυρώνει υπέρ κάθε φορέα το δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο. Η (αντικειμενική) συνταγματική κατοχύρωση της ιδιωτικής ζωής ως συνταγματικού αγαθού, σημαίνει αναγκαία, ότι κάθε φορέας έχει δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο. Μάλιστα, μπορούμε να πούμε ότι το δικαίωμα αυτό αποτελεί «μητρικό δικαίωμα» πολλών άλλων μερικότερων δικαιωμάτων και διατάξεων, που προστατεύουν μερικότερες εκφάνσεις του ιδιωτικού βίου, όπως για παράδειγμα του ασύλου της κατοικίας, του γάμου, της οικογένειας.

Από την άλλη πλευρά, το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής συνδέεται άρρηκτα με την ελευθερία, καθώς προϋπόθεση αυτής αποτελεί το απαραβίαστο. Έτσι, μπορεί να λεχθεί ότι η ιδιωτική ζωή είναι ελεύθερη, εφόσον δεν παραβιάζεται. Κατανοητό γίνεται δε ότι εξωγενείς κυρίως παράγοντες είναι αυτοί που προσβάλλουν το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, ενώ παράλληλα η ελευθερία απευθύνεται κατά κανόνα στον φορέα

του δικαιώματος. Επομένως, κάθε φυσικό πρόσωπο έχει την ελευθερία διαμόρφωσης του βίου του και κατ' επέκταση μπορεί να καθορίζει τον τρόπο ζωής του και το περιεχόμενο αυτής.

Στο πλαίσιο της ελεύθερης διαμόρφωσης της ιδιωτικής ζωής, κάθε άνθρωπος μπορεί να επιλέγει το πεδίο της δραστηριότητάς του, να καθορίζει τον χωροχρόνο της δράσης του και επιπλέον να αποφασίζει αν επιθυμεί ή όχι την αποκάλυψη αυτής στους άλλους. Άρα, ο φορέας του δικαιώματος εκτός από την ελευθερία διαμόρφωσης, έχει και την ελευθερία επιλογής για τον αν θα αποκαλύψει ή αν θα αποκρύψει τις διάφορες εκφάνσεις του ιδιωτικού του βίου.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η έκταση του περιεχομένου του δικαιώματος είναι ευρεία. Κάθε πτυχή του ιδιωτικού βίου προστατεύεται από τη διάταξη αυτή, ενώ ταυτόχρονα προστατεύεται και το δικαίωμα επιλογής του φορέα σχετικά με την αποκάλυψη ή όχι των πτυχών αυτών από τους τρίτους.

Δ) Διαστάσεις

1) Αμυντική διάσταση: Πρώτα απ' όλα το δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο έχει αμυντικό περιεχόμενο, το οποίο στρέφεται κατά παντός (*erga omnes*). Αποκρούει τις προσβολές των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προέρχονται από επιθετικές ενέργειες άλλων ανθρώπων. Κατ' ουσίαν, λοιπόν, το αμυντικό περιεχόμενο³ ανάγεται στη διαφύλαξη του ανθρώπου από επιθετικές ενέργειες συνανθρώπων. Έτσι, γεννάται η υποχρέωση κάθε παράγοντα της έννομης τάξης να μην προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων. Εφόσον δε τα αμυντικά δικαιώματα⁴ είναι απόλυτα, στρέφονται τόσο κατά της κρατικής όσο και κατά της ιδιωτικής εξουσίας. Εξ' άλλου βασικό αξίωμα της σύγχρονης έννομης τάξης είναι η διαπροσωπική εφαρμογή των αμυντικών δικαιωμάτων. Όμως, στη σύγχρονη ελληνική έννομη τάξη αναγνωρίζεται η αμυντική διαπροσωπική ενέργεια και όχι η προστατευτική ή διεκδικητική, κάτι το

---

3 Το αμυντικό περιεχόμενο προκύπτει από τη συνταγματική αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων που την εξειδικεύουν. Αρχικά, κατοχυρώθηκε συνταγματικά σε μια περιορισμένη μορφή στην ατομικιστική έννομη τάξη, δηλαδή ως γενικός κανόνας αναφερόμενος μόνο προς το κράτος.

4 ο όρος «αμυντικά δικαιώματα» στη σύγχρονη διάστασή του αναφέρεται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα ανεξάρτητα από οποιαδήποτε διάκριση.

οποίο συνεπάγεται ότι οι ιδιώτες υποχρεούνται να σέβονται, δηλαδή να μην παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα των άλλων, όχι όμως και να τα προστατεύουν.

Απ' τα παραπάνω γίνεται, λοιπόν, κατανοητό ότι το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή είναι απόλυτο (*erga omnes*) και ότι ο φορέας του προστατεύεται όχι μόνο έναντι της κρατικής αλλά και της ιδιωτικής εξουσίας. Η απόλυτη αυτή ενέργεια προκύπτει ,βέβαια, και σαφώς απ' το άρθρο 25 παρ 1 του Συντάγματος. Εξ' άλλου, τη σημερινή εποχή ο κίνδυνος που προέρχεται απ' την ιδιωτική σφαίρα δράσης με τη μορφή παρακολουθήσεων και κατασκοπεύσεων είναι πολύ μεγαλύτερος απ' τον κίνδυνο που προέρχεται απ' την κρατική εξουσία. Το γεγονός αυτό οφείλεται αφενός μεν στην δημοκρατικοποίηση και στον έλεγχο του κράτους, αφ' ετέρου στην ταχύτατη ανάπτυξη και διάδοση της τεχνολογίας, η οποία παρέχει εύκολα και πρόσφορα μέσα για την παρακολούθηση και κατ' επέκταση για την προσβολή του δικαιώματος στον ιδιωτικό βίο.

2) Προστατευτική διάσταση: Όπως είναι γνωστό, το προστατευτικό περιεχόμενο παρέχει αξίωση για προστασία από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. Όπως και το αμυντικό έτσι και το προστατευτικό περιεχόμενο ανάγεται στην πρώτη πηγή κινδύνων⁵, στην διαφύλαξη του ανθρώπου από επιθετικές ενέργειες συνανθρώπων. Έτσι η κρατική εξουσία υποχρεούται εκ του Συντάγματος και να σέβεται και να προστατεύει την ιδιωτική ζωή, ενώ η ιδιωτική εξουσία υποχρεούται μόνον να την σέβεται. Προστατευτική υποχρέωση των ιδιωτών δεν προκύπτει ως γενικός κανόνας απ' τις διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος. Εξ' άλλου, όπως ορίζει το άρθρο 25 παρ 4 του Συντάγματος «το κράτος δικαιούται και αξιώνει απ' όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης».

Έτσι, μπορεί να λεχθεί ότι το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή αναπτύσσει προστατευτική διάσταση, κάτι το οποίο συνεπάγεται ότι ο φορέας του μπορεί να στραφεί προς το κράτος(και όχι κατά αυτού) για αξίωση παροχής βοήθειας, για την απόκρουση της απειλούμενης, με επιθετική ενέργεια, προσβολής των δικαιωμάτων του ή για την υποκατάσταση της βλάβης, που υπέστη με την προσβολή. Άρα, στα προστατευτικά δικαιώματα αντιστοιχεί υποχρέωση του κράτους να παράσχει προστασία. Εν προκειμένω, λοιπόν, οφείλει αυτό να φροντίζει για το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και να προστατεύει αυτήν από απειλές τρίτων.

3) Διασφαλιστική διάσταση: Το διασφαλιστικό περιεχόμενο (διεκδικητικό / εξασφαλιστικό) παρέχει αξίωση διαφύλαξης από κινδύνους άλλους, εκτός από ανθρώπινες ενέργειες και αξιώσεις για την

---

5 Η διαπίστωση της πηγής των κινδύνων που απειλούν τον άνθρωπο αποτέλεσε το κριτήριο που έθεσε ο G. Jellinek για την κατηγοριοποίηση των συνταγματικών δικαιωμάτων.

βελτίωση της θέσης του ανθρώπου. Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή δεν έχει τέτοιο περιεχόμενο, καθώς ο συντακτικός νομοθέτης δεν παρέχει στον φορέα του αξιώσεις για την βελτίωση της θέσης του. Κατοχυρώνει, όμως, τα μέσα διεκδίκησης, όπως είναι η απεργία, η οποία αποτελεί αποτελεσματικό συνταγματικό μέσο για τη διεκδίκηση της ικανοποίησης του διασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Ανακεφαλαιώνοντας, εφόσον το έννομο κοινωνικό αγαθό της ιδιωτικής ζωής ανήκει σε όλα ανεξαιρέτως τα φυσικά πρόσωπα, έτσι με το άρθρο 9 παρ 1 του Συντάγματος προστατεύονται όλοι οι άνθρωποι, χωρίς αξιολογική κρίση στον χαρακτηρισμό «ιδιωτική ζωή». Κάθε άνθρωπος απολαμβάνει τόσο την αμυντική διάσταση του δικαιώματος, με την οποία αποκρούεται οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια εμποδίζει τον αυτοκαθορισμό του ατόμου και στρέφεται κατά παντός, όσο και την προστατευτική διάσταση. Σύμφωνα εξάλλου με την σύγχρονη νομική θεωρία, η ελευθερία δεν αυτοπαράγεται, αλλά είναι αναγκαία η νομοθετική και κάθε άλλη παρέμβαση του κράτους για τη δημιουργία των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ακώλυτη άσκηση του δικαιώματος και την προστασία από προσβολές τρίτων. Πρέπει να επισημανθεί, όμως, ότι υπό την προστατευτική του διάσταση έχει μόνο κρατική κατεύθυνση και άρα ως προς αυτήν δεν αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια.

Από την άλλη πλευρά, η πραγμάτωση όλων των εκφάνσεων της ελευθερίας διαμόρφωσης του ιδιωτικού βίου εξασφαλίζεται στα όρια που θέτει η τριπλή οριοθέτηση των τριών συνταγματικών ρητρών: της συνταγματικής νομιμότητας, της κοινωνικότητας και της χρηστότητας. Είναι γνωστό δε ότι τα δικαιώματα των άλλων αποτελούν τους νόμιμους φραγμούς για την άσκηση του κάθε δικαιώματος, κάτι το οποίο προκύπτει και από τον σκοπό της αναγνώρισης και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ο οποίος κατευθύνεται στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου (Σ 25 παρ 1,2) μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη.

Τέλος, όσον αφορά τους αποδέκτες της συνταγματικής επιταγής του άρθρου Σ 9 παρ 1, η αρχή του απαραβίαστου της ιδιωτικής ζωής δεν εξαντλείται σε μία αρνητική υποχρέωση σεβασμού εκ μέρους της πολιτείας, αλλά εκτείνεται και στη θετική εκ μέρους της προστασίας του ιδιωτικού βίου έναντι των προσβολών από τους συνανθρώπους.

Ε) Διαπροσωπική ενέργεια

Το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής οφείλει να σέβεται κάθε τρίτος και αντίστροφα μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο προσβολής από τον καθένα. Τυγχάνει, λοιπόν, αναντίρρητα εφαρμογής και το άρθρο 25 παρ

1 εδάφιο γ του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο τα θεμελιώδη δικαιώματα ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Γίνεται αποδεκτό ότι το πρόβλημα της τριτενέργειας γεννάται μόνο στο πλαίσιο της παραδοσιακής δυαδιστικής έννομης τάξης που διακρίνει αυστηρά το δημόσιο από το ιδιωτικό δίκαιο. Στη σύγχρονη ενιαία ανθρωπιστική έννομη τάξη, η αμυντική διαπροσωπική ενέργεια εφαρμόζεται σε όλες τις έννομες σχέσεις, η λεγόμενη δε τριτενέργεια περιέχεται στην προστατευτική υποχρέωση του κράτους. Εξάλλου ως συνταγματική διάταξη το άρθρο 9 παρ 1 του Σ υπερισχύει του κοινού δικαίου, δημοσίου ή ιδιωτικού. Επομένως, κατανοούμε ότι το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής προστατεύεται και έναντι προσβολών που προέρχονται από ενέργειες ιδιωτών, αλλά και έναντι του κράτους. Πρέπει να προστεθεί σε αυτό το σημείο ότι η προστασία των προσωπικών δεδομένων είναι ίσως η πιο χαρακτηριστική περίπτωση που αναδεικνύει τη σημασία της διαπροσωπικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς οι περισσότερες προσβολές προέρχονται κατά κανόνα από ιδιωτικούς φορείς και προεχόντως από τα ΜΜΕ.

III) Η προστασία των προσωπικών δεδομένων

A) Γενικά

Η προστασία του ιδιωτικού βίου συνδέεται άμεσα με την διαφύλαξη των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και κυρίως αυτών που χαρακτηρίζονται ως ευαίσθητα (πχ τα δεδομένα που αφορούν τις πολιτικές, θρησκευτικές, φιλοσοφικές πεποιθήσεις, την ερωτική ζωή, την υγεία). Σε νομοθετικό επίπεδο η Ελλάδα με τον νόμο 2472/1997 ανταποκρίθηκε στο αίτημα των καιρών και μετέγραψε την Οδηγία 95/46/ΕΚ για την προστασία του πολίτη από την συλλογή και την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ο Νόμος αυτός έχει ως αντικείμενο τη θέσπιση των προϋποθέσεων για την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων προς διαφύλαξη των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών των φυσικών προσώπων και ιδίως της ιδιωτικής τους ζωής. Η παραπάνω ρύθμιση έχει ως δικαιολογητική βάση την διαπίστωση ότι για την προστασία του ατόμου από την πληροφορική δεν

αρκούν οι γενικές διατάξεις που προστατεύουν την προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή, αλλά επιβάλλονται ειδικές ρυθμίσεις, καθώς οι κίνδυνοι από την απεριόριστη συλλογή και επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων είναι άμεσοι τόσο για το άτομο όσο και για τον ιδιωτικό και οικογενειακό του βίο. Είναι αποδεκτό πλέον το γεγονός ότι, λόγω της ραγδαίας εξέλιξης της τεχνολογίας και της ευρύτατης και ταχείας διάδοσης των πληροφοριών, ελλοχεύει ο κίνδυνος των αυθαίρετων παρεμβάσεων των τρίτων στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα του ανθρώπου. Έτσι, ο αναθεωρητικός νομοθέτης επέλεξε να μην αρκεστεί στην ήδη υφιστάμενη προστασία, αλλά να θεσπίσει μια νέα, ειδική διάταξη. Πρόκειται για το άρθρο 9Α του Σ, το οποίο προστέθηκε με την αναθεώρηση του 2001 και το οποίο καθιερώνει για τον καθένα «το δικαίωμα προστασίας από την συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών δεδομένων, όπως νόμος ορίζει».

Παράλληλα, στο άρθρο 101 του Σ προβλέπεται η συγκρότηση και λειτουργία ανεξάρτητων διοικητικών αρχών, ενώ με τον Νόμο 2472/1997 θεσμοθετήθηκε η ανεξάρτητη αρχή με την ονομασία «Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα». Εξάλλου από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 2 και 9 του Σ συνάγεται ότι η προστασία του ατόμου από την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πρέπει ως εκ της μείζονος σπουδαιότητάς της, την οποία έχει για το άτομο στη σύγχρονη εποχή η διαφύλαξη του απορρήτου της προσωπικής του ζωής, να ανατίθεται από τον κοινό νομοθέτη σε ειδικό όργανο. Το όργανο αυτό πρέπει να παρέχει εγγύα ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, υπό την έννοια ότι πρέπει να συγκροτείται από πρόσωπα αδιαμφισβήτητου κύρους, τα οποία να διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις, ήθος και εμπειρία και να επιλέγονται με διαφανή και αντικειμενική διαδικασία.

B) Οι προϋποθέσεις της νόμιμης επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων

Ο νόμος ορίζει ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα «κάθε πληροφορία που αναφέρεται σε φυσικό πρόσωπο, του οποίου η ταυτότητα είναι γνωστή ή μπορεί να εξακριβωθεί, δηλαδή να προσδιορισθεί αμέσως ή εμμέσως, ιδίως βάσει αριθμού ταυτότητας ή βάσει ενός ή περισσότερων συγκεκριμένων στοιχείων που χαρακτηρίζουν την υπόσταση του από άποψη φυσική, βιολογική, ψυχική, οικονομική, πολιτιστική, πολιτική ή κοινωνική». Από τον παραπάνω ορισμό γίνεται αντιληπτό ότι αντικείμενο προστασίας αποτελούν τα προσωπικά δεδομένα των φυσικών μόνο προσώπων και όχι των νομικών ή άλλων ενώσεων. Στο άρθρο 4 του Νόμου 2472/1997 παρατίθενται οι

προϋποθέσεις νόμιμης επεξεργασίας των δεδομένων αυτών:

α) Να συλλέγονται κατά τρόπο θεμιτό και νόμιμο για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς και να υφίστανται θεμιτή και νόμιμη επεξεργασία ενόψει των σκοπών αυτών. (αρχή του σκοπού⁶)

β) Να είναι συναφή, πρόσφορα και όχι περισσότερα από όσα κάθε φορά απαιτείται ενόψει των σκοπών της επεξεργασίας (αρχή προσφορότητας και αναγκαιότητας)

γ) Να είναι ακριβή και εφόσον χρειάζεται να υποβάλλονται σε ενημέρωση (αρχή ποιότητας⁷)

δ) Να διατηρούνται σε μορφή που να επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των υποκειμένων τους μόνο κατά τη διάρκεια της περιόδου που απαιτείται, κατά την κρίση της Αρχής, για την πραγματοποίηση των σκοπών της συλλογής τους και επεξεργασίας τους. Μετά την παρέλευση της περιόδου αυτής, η Αρχή μπορεί αιτιολογημένη απόφασή της να επιτρέπει τη διατήρηση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για ιστορικούς, επιστημονικούς ή στατιστικούς σκοπούς, εφόσον κρίνει ότι δεν θίγονται ε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση τα δικαιώματα των υποκειμένων τους ή και τρίτων. (αρχή της χρονικής περιορισμένης διατήρησης των δεδομένων⁸).

Περαιτέρω στο άρθρο 5 του ιδίου νόμου προβλέπεται η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μόνο όταν το υποκείμενο των δεδομένων έχει δώσει τη συγκατάθεσή του. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η επεξεργασία και χωρίς τη συγκατάθεση όταν:

α) Η επεξεργασία είναι αναγκαία για την εκτέλεση σύμβασης, στην οποία συμβαλλόμενο μέρος είναι υποκείμενο δεδομένων ή για τη λήψη μέτρων κατόπιν αίτησης του υποκειμένου κατά το προσυμβατικό στάδιο.

β) Η επεξεργασία είναι αναγκαία για την εκπλήρωση υποχρέωσης του υπεύθυνου επεξεργασίας η οποία επιβάλλεται από το νόμο.

γ) Η επεξεργασία είναι αναγκαία για την διαφύλαξη γενικού συμφέροντος του υποκειμένου, εάν αποτελεί σε φυσική ή νόμιμη αδυναμία να δώσει τη συγκατάθεση του.

δ) Η επεξεργασία είναι αναγκαία για την εκτέλεση έργου δημοσίου συμφέροντος ή έργου που εμπίπτει στην άσκηση δημόσιας εξουσίας και εκτελείται από δημόσια αρχή(...)

Ως κανόνας νομιμότητας της επεξεργασίας τίθεται η συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων. Συγκατάθεση είναι κάθε ελεύθερη, ρητή και ειδική δήλωση βούλησης, που εκφράζεται με τρόπο σαφή και εν πλήρη επίγνωση και με την οποία το υποκείμενο των δεδομένων αφού

---

6 Στην αρχή του σκοπού εντάσσεται και η σύνδεση του δεδομένου με ορισμένο σκοπό. Η αποσύνδεση του δεδομένου από το σκοπό αυτό κατ' αρχήν απαγορεύεται.

7 Δεν πρόκειται για το δικαίωμα ενημέρωσης του υποκειμένου, που ρυθμίζεται στο άρθρο 11, αλλά για υποχρέωση επικαιροποίησης των συλλεγέντων στοιχείων, εφόσον αυτά μεταβλήθηκαν ώστε να διατηρούνται ακριβή.

8 Η τήρηση των διατάξεων της παραγράφου αυτής βαρύνει τον υπεύθυνο επεξεργασίας

προηγούμενων ενημερωθεί, δέχεται να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν. Η ενημέρωση αυτή περιλαμβάνει πληροφόρηση τουλάχιστον για τον σκοπό της επεξεργασίας, τα δεδομένα, τους αποδέκτες ή της κατηγορίες αποδεκτών των δεδομένων, καθώς και το όνομα, την επωνυμία και τη διεύθυνση του υπεύθυνου επεξεργασίας και του τυχόν εκπροσώπου του. Η συγκατάθεση μπορεί να ανακληθεί οποτεδήποτε χωρίς αναδρομικό αποτέλεσμα.

Γ) Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα

Συχνά παρατηρείται το φαινόμενο της σύγκρουσης των προσωπικών δεδομένων με άλλα συνταγματικά έννομα αγαθά και ατομικά δικαιώματα όπως για παράδειγμα την ελευθεροτυπία ή την ελευθερία της έρευνας και της επιστήμης. Όμως, ο κοινός νομοθέτης έθεσε τις κατευθυντήριες αρχές για την επίλυση αυτών των συγκρούσεων μέσω της απαγόρευσης της συλλογής και επεξεργασίας των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Ως ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα ορίζονται τα δεδομένα που αφορούν τη φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε ένωση, σωματείο και συνδικαλιστική οργάνωση, την υγεία, την κοινωνική πρόνοια και την ερωτική ζωή, καθώς και τα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες. Παράλληλα προβλέπεται η κατ' εξαίρεση και υπό αυστηρές προϋποθέσεις χορήγηση άδειας από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για τη συλλογή και επεξεργασία τέτοιων δεδομένων. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί η χορήγηση άδειων «για ερευνητικούς και επιστημονικούς αποκλειστικά σκοπούς και υπό τον όρο ότι τηρείται η ανωνυμία και λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία των δικαιωμάτων των προσώπων στα οποία αναφέρονται. Το ίδιο ισχύει και όταν η επεξεργασία αφορά δεδομένα δημοσίων προσώπων, εφόσον αυτά συνδέονται με την άσκηση δημοσίου λειτουργήματος ή τη διαχείριση συμφερόντων τρίτων και πραγματοποιείται αποκλειστικά για την άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Η άδεια της αρχής χορηγείται μόνο εφόσον η επεξεργασία είναι απολύτως αναγκαία για την εξασφάλιση του δικαιώματος της πληροφόρησης επί θεμάτων δημοσίου συμφέροντος καθώς και στο πλαίσιο καλλιτεχνικής έκφρασης και εφόσον δεν παραβιάζεται καθ' οποιονδήποτε τρόπο το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Τέλος πρέπει να σημειωθεί ότι η προστασία των

προσωπικών δεδομένων είναι ίσως η πιο χαρακτηριστική περίπτωση, η οποία αναδεικνύει τη σημασία της διαπροσωπικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αφού οι περισσότερες προσβολές προέρχονται συνήθως από ιδιωτικούς φορείς και προεχόντως από τα ΜΜΕ. Συνεπώς, τυγχάνει αναμφισβήτητα εφαρμογής και το άρθρο 25 παράγραφος 1 εδάφιο γ, σύμφωνα με το οποίο τα θεμελιώδη δικαιώματα «ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν».

IV) ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Ο άνθρωπος αναντίρρητα αποτελεί κοινωνικό ον, είναι δηλαδή εκ φύσεως ενταγμένος σε οργανωμένο σύνολο ανθρώπων και οι ανάγκες του καλύπτονται κατά κανόνα μέσα από την συνύπαρξη με άλλα όντα. Στο πλαίσιο, επομένως, της κοινωνίας έρχεται σε επαφή με άλλους ανθρώπους, κάτι το οποίο συνεπάγεται ότι ένα μεγάλο μέρος των εκδηλώσεων της ζωής του περιέρχεται κατ' ανάγκη στη γνώση τρίτων. Οι εκφάνσεις, λοιπόν, αυτές του βίου του, που γίνονται γνωστές σε ευρύτατο κύκλο προσώπων, αποτελούν τον δημόσιο βίο, ο οποίος αντιδιαστέλλεται από τον ιδιωτικό.

Στη γερμανική θεωρία γίνεται δεκτή η διάκριση της ιδιωτικότητας σε 3 σφαίρες, όπου η έκταση προστασίας του δικαιώματος είναι διαφορετική και μάλιστα αντιστρόφως ανάλογη προς την έκταση της προσβολής. Η θεωρία αυτή είναι γνωστή ως θεωρία σφαιρών και διακρίνει την ατομική από την ιδιωτική σφαίρα του απορρήτου. Από αυτές η ατομική δεν εμπίπτει στην προστασία της ιδιωτικής ζωής⁹. Επιπλέον, η έκταση

9 Πρβλ., Κονταξή Α., Τόπος και Δίκαιο, Αθήνα, εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, 1989, 490, ο

προστασίας της ιδιωτικότητας καθορίζεται με βάση το υποκειμενικό κριτήριο του αυτοκαθορισμού του ιδιωτικού βίου του ατόμου σε συνδυασμό με το αντικειμενικό κριτήριο των επικρατουσών αντιλήψεων¹⁰. Ο σεβασμός, όμως, της αξιοπρέπειας του ανθρώπου επιβάλλει να δοθεί προβάδισμα στον αυτοκαθορισμό του ιδιωτικού βίου. Πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι σε καμία περίπτωση η προστασία της ιδιωτικής ζωής δεν μπορεί να αποτελέσει το κάλυμμα παράνομων πράξεων και επομένως ορθότερο είναι να μην συμπεριληφθούν αυτές στην έννοια του ιδιωτικού βίου.

Από τα παραπάνω συνάγουμε ότι ο κάθε άνθρωπος έχει την ελευθερία να προσδιορίσει ο ίδιος το πεδίο δραστηριότητάς του και παράλληλα να καθορίσει τον τρόπο δράσης του αποκλείοντας τρίτους να επεμβαίνουν σε αυτή ή και να λαμβάνουν γνώση. Βέβαια, όπως είναι λογικό, η ελευθερία αυτή δεν είναι απεριόριστη, αλλά αντιθέτως περιορίζεται, επί τη βάση των επικρατουσών κοινωνικών αντιλήψεων από το δικαιολογημένο ενδιαφέρον του κοινού για πληροφόρηση.

Γίνεται ευρέως αποδεκτό ότι σε μια δημοκρατική κοινωνία¹¹, όπου είναι υπαρκτή η δράση δημοσίων προσώπων, γεννάται η ανάγκη και το ενδιαφέρον των πολιτών να πληροφορούνται για τη δράση αυτών των προσώπων. Επομένως, καθοριστικό στοιχείο της αξίωσης προστασίας της ιδιωτικής ζωής ορισμένου προσώπου είναι ο χαρακτηρισμός του ως δημοσίου προσώπου.

Από την άλλη μεριά, μπορεί να λεχθεί ότι η πληροφόρηση του κοινού και ο ιδιωτικός βίος δεν αποτελούν κατά δίκαιο συγκρουόμενο αγαθά, αλλά εφαρμόζοντας θεσμικά τα δικαιώματα πρέπει να επιχειρήσουμε να λύσουμε τις αντιθέσεις μεταξύ τους. Το ευρισκόμενο στη δημοσιότητα πρόσωπο περιορίζεται στην άσκηση των δικαιωμάτων του, εφόσον το δικαίωμα στην πληροφόρηση και η ελευθερία έκφρασης συνδέονται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας προς την έννομη σχέση της δημοσιότητας. Βέβαια, ο περιορισμός αυτός πρέπει να επιβληθεί μόνο στο μέτρο που επιβάλλει και ο θεσμός αυτός. Το ζητούμενο λοιπόν, σε κάθε περίπτωση είναι να βρούμε ποιος ασκεί το δικαίωμα του μέσα στα συνταγματικά όρια και ποιός έχει περάσει εκτός του συνταγματικού πλαισίου, δρώντας σε περιοχή όπου δεν έχει πλέον δικαίωμα. Επειδή, όμως, η αποστολή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης κατευθύνεται στην πληροφόρηση της κοινής γνώμης, δεν μπορούμε να πούμε ότι οποιαδήποτε αναφορά για τη

οποιός κατά την αντίστοιχη τριμερή διάκριση των σφαιρών αναφέρεται όχι σε ατομική αλλά σε δημόσια σφαίρα, «διά την δημοσιότητα της οποίας υφίσταται πάντοτε δεδικαιολογημένο συμφέρον ενημέρωσης της ολότητας. Οι υπόλοιπες δυο σφαίρες είναι και κατά τον συγγραφέα αυτόν η ιδιωτική και η απόρρητη.

10 Μιχαηλίδης-Νουαρός Γ., Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και η ελευθερία του τόπου, το Σ 1983,24

11 Βλ. Τον προβλεπόμενο στο άρθρο 10 παρ 2 ΕΣΔΑ επιτρεπόμενο περιορισμό στην ελευθερία της έκφρασης, εφόσον το περιοριστικό μέτρο αποτελεί αναγκαίο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία.

δράση πολιτικών προσώπων αποτελεί προσβολή του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής. Αντιθέτως, από την κανονιστική αρμονία που καθιερώνει το σύνταγμα συνάγεται ότι δεν υπάρχουν υπό νομική έννοια συγκρούσεις της ελευθερίας διάδοσης πληροφοριών με το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής. Στις περιπτώσεις πραγματικών συγκρούσεων μεταξύ φορέων δικαιωμάτων, η πραγματική σύγκρουση δεν πρέπει να μετατρέπεται σε νομική αλλά αναζητείται ποιος φορέας ενεργεί εκτός των ορίων που θέτει το σύνταγμα και οι νομοθετικές ρυθμίσεις¹². Στην περίπτωση, λοιπόν, που αυτός που δρα στο πλαίσιο του δικαιώματος εκφεύγει του ορίου μέχρι του οποίου προστατεύεται και θέτει σε κίνδυνο οποιαδήποτε έκφανση του δικαιώματος κάποιου άλλου γίνεται λόγος για παράνομη προσβολή.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτή η ανάγκη που προκύπτει να βρεθεί ένα κριτήριο χρήσιμο για τη διαπίστωση της δυνατότητας δημοσίευσης στοιχείων της ιδιωτικής ζωής των δημόσιων προσώπων, πλην όμως η εφαρμογή αυτή πρέπει να γίνεται με φειδώ προκειμένου να μην αναγνωριστεί ένα ανέλεγκτο δικαίωμα επέμβασης των δημοσιογράφων στην ιδιωτική ζωή στο σώμα της διαφάνειας. Είναι επιβεβλημένη λοιπόν η ύπαρξη τριών ασφαλιστικών δικλείδων για την ορθότερη εφαρμογή του κριτηρίου αυτού:

α) Η αποκαλυπτόμενη αντινομία ή αντίφαση πρέπει να είναι κραυγαλέα,
β) επιβάλλεται η στάθμιση βάσει της αρχής της αναλογικότητας¹³ και
γ) πρέπει η επέμβαση στον ιδιωτικό βίο να είναι κατά τα λοιπά νόμιμη (να μην παραβιάζονται, δηλαδή, γενικοί νόμοι που αποσκοπούν στην διαφύλαξη άλλων έννομων αγαθών). Έτσι για παράδειγμα η λήψη φωτογραφιών δημοσίου προσώπου σε δημόσιο χώρο θα είναι καταρχήν επιτρεπτή, ενώ αντίθετη, πληροφορίες που προκύπτουν από παραβίαση του οικιακού ασύλου όχι.

Εξάλλου το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έκρινε ότι το δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο δεν προσβάλλεται από την παρακολούθηση σε δημόσιο χώρο μόνο όμως υπό την προϋπόθεση ότι η εικόνα του προσώπου δεν αποτέλεσε αντικείμενο περαιτέρω επεξεργασίας. Κατ' επέκταση αν η δημοσιοποίηση των εικόνων γίνεται χωρίς τη συναίνεση των θιγόμενων και χωρίς να ληφθεί μέριμνα για την μη αποκάλυψη της ταυτότητάς του, τότε παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας και υφίσταται προσβολή.

Ιδιαίτερης προστασίας χρήζει ο ιδιωτικός βίος των μειονεκτούντων προσώπων, τα οποία δεν μπορούν από μόνα τους να επιληφθούν των υποθέσεών τους, όπως για παράδειγμα τα άτομα με αναπηρία αλλά και τα ανήλικα. Σε αυτές τις περιπτώσεις η δημοσιοποίηση στοιχείων και

12 Δημητρόπουλος Α., όπ. Παρ σελ 532

13 Οι δυο ανώτεροι περιορισμοί προτείνονται από τον εισηγητή της άποψης αυτής, βλ σχετικά Αλιβιζάτος όπ. Σελ 22

ιδιωτικών όντων που άπτονται της ιδιωτικής ζωής τους χωρίς τη συναίνεση των νόμιμων αντιπροσώπων του συνιστά προσβολή του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 παράγραφος 1 του Σ.

Λόγοι που αίρουν τον παράνομο χαρακτήρα της προσβολής

Κατά την ορθότερη άποψη της θεωρίας κάθε επέμβαση στην ιδιωτική ζωή είναι καταρχήν παράνομη εξαιτίας του απόλυτου χαρακτήρα του εν λόγω δικαιώματος. Οι λόγοι που δικαιολογούν την επέμβαση στο δικαίωμα του ιδιωτικού βίου είναι οι εξής:

1) Η συναίνεση του φορέα του δικαιώματος. Η συναίνεση αποτελεί λόγο που αίρει τον παράνομο χαρακτήρα της επέμβασης στην ιδιωτική ζωή. Συνιστά μάλιστα απόρροια του δικαιώματος αυτοκαθορισμού του ατόμου και γι αυτό το λόγο είναι απαραίτητο για να είναι έγκυρη να πληρούνται τα εξής κριτήρια:

- α) το υποκείμενο να έχει την ικανότητα διάκρισης
- β) η δήλωση της συναίνεσης να έχει σαφές περιεχόμενο
- γ) να υπάρχει σοβαρή πρόθεση αυτοδέσμευσης
- δ) να έχει πλήρη γνώση των σημαντικών περιστατικών που συνοδεύουν την πράξη του προσβάλλοντος
- ε) η δήλωση του να είναι προϊόν ελεύθερης απόφασης και όχι πλάνης, απάτης ή απειλής
- στ) να μην έχει ως αντικείμενο παραίτηση από στοιχεία της προσωπικότητας που είναι αναπαλλοτρίωτα και
- ζ) να μην έρχεται σε αντίθεση με τα χρηστά ήθη.

2) Το δικαιολογημένο ενδιαφέρον

Η ιδιότητα κάποιου ως πρόσωπο της επικαιρότητας γεννά το δικαιολογημένο ενδιαφέρον του κοινού για πληροφόρηση. Στο χώρο των ΜΜΕ, δικαιολογημένο ενδιαφέρον νοείται το συμφέρον του κοινού για πληροφόρηση. Σε κάθε περίπτωση για να γίνει αποδεκτή η επίκληση του ενδιαφέροντος αυτού θα πρέπει το συμφέρον του κοινού για ενημέρωση να κινείται στα όρια της, σύμφωνα με το σύνταγμα άσκησης του δικαιώματος πληροφόρησης, διαφορετικά θα πρόκειται για παράνομη προσβολή του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή.

V) ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ

Στο άρθρο 21 παρ 1 του Σ προστατεύεται ο γάμος ως θεσμός.

Πρόκειται για θεσμό ιδρυτικό της οικογένειας, του οποίου η συνταγματική προστασία πάντως είναι ανεξάρτητη από την προστασία της οικογένειας. Η ελευθερίας του γάμου περιλαμβάνει καταρχήν την ελευθερία κάθε φυσικού προσώπου να προχωρήσει στη σύναψη γάμου ή να μην προχωρήσει σε αυτήν, όπως επίσης περιλαμβάνει και την ελευθερία επιλογής συζύγου.

→ Με βάση τα παραπάνω κρίνεται αντισυνταγματική η περιεχόμενη σε διαθήκη αίρεση διαζυγίου¹⁴. Στο άρθρο 9 παράγραφος 1 του Σ κατοχυρώνεται τα απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, προστατεύεται δηλαδή ο γάμος και η οικογένεια από ενέργειας άλλων προσώπων. Το αμυντικό περιεχόμενο, λοιπόν, έχει απόλυτο χαρακτήρα (*erga omnes*) και στρέφεται τόσο κατά της κρατικής εξουσίας, όσο και κατά κάθε άλλης εξουσίας. Από την άλλη πλευρά η φυσική λειτουργία της κληρονομικής σχέσης, συνίσταται βασικά στην μεταβίβαση της περιουσίας του νεκρού διαθέτη στους ζώντες κληρονόμους. Η προσθήκη αίρεσης διαζυγίου μετατρέπει την διαθήκη από νομικό μέσο για την μεταβίβαση της περιουσίας του διαθέτη σε μέσο καθορισμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του κληρονόμου. Το περιοριζόμενο δικαίωμα στην προκειμένη περίπτωση είναι το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του κληρονόμου, το οποίο δεν συνδέεται με δεσμό αντικειμενικής αιτιώδους συνάφειας με το περιεχόμενο της κληρονομικής σχέσης. Πρόκειται, άρα, για ανομοιογενή αντίθεση και κατ' επέκταση για προσβολή του αμυντικού δικαιώματος του κληρονόμου.

→ Επιπροσθέτως, αντισυνταγματική κρίνεται και η απαγόρευση γάμου χριστιανού με αλλόθρησκο, καθώς προσβάλλεται το δικαίωμα στην θρησκευτική ελευθερία. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις δεν αποτελούν συστατικό αντικειμενικό στοιχείο της συζυγικής σχέσης και δεν είναι, επομένως, επιτρεπτός ο περιορισμός του ατομικού δικαιώματος στο πλαίσιο της εν προκειμένω έννομης σχέσης.

→ Αναλόγως προκύπτει και ότι ο πολιτικός γάμος αποτελεί «ισχύον δίκαιο¹⁵» και ότι σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να εμποδίζεται η δημιουργία συζυγικής σχέσης για λόγους αναγόμενους στην θρησκευτική συνείδηση¹⁶, αφού η θρησκευτική πίστη δεν αποτελεί αντικειμενικό στοιχείο του γάμου. Μεταξύ δικαιώματος και θεσμού δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια και έτσι είναι αντισυνταγματικός οποιοσδήποτε περιορισμός.

→ Ακόμη, δεν έχει δικαίωμα ο πατέρας στο πλαίσιο της σχέσης γονέα-τέκνου να επιβάλλει συγκεκριμένο θρήσκευμα στο παιδί του ή να του

---

14 Πρβλ Εμμ. Βουζικά, κληρονομικών δίκαιον, τ. Β, σελ 618

15 Η παρατήρηση αυτή χρονολογείται το 1981 Βλ. Δημητρόπουλο, Η συνταγματική προστασία, σελ 277 π.α. 434

16 Βλ τροποποιημένο άρθρο ΑΚ 1367

απαγορεύσει την αλλαγή θρησκευματος¹⁷. Μία τέτοια ενέργεια παραβιάζει το αμυντικό περιεχόμενο της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 13 παρ 1 εδάφιο α του Σ, καθώς δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της οικογενειακής σχέσης. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το παιδί διαθέτει την ελευθερία επιλογής θρησκείας, χωρίς ο γονέας να έχει το δικαίωμα παρέμβασης και καθορισμού αυτής.

Δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και ποινική σχέση

Όταν γίνεται γνωστή η διάπραξη μιας εγκληματικής πράξης συχνά, ακόμη και πριν από την έκδοση εντάλματος σύλληψης του δράστη, και φυσικά πολύ πιο πριν από την καταδίκη του, δημοσιοποιείται το όνομά του, η εικόνα του αλλά και στοιχεία της ιδιωτικής του ζωής. Πολύ συχνό φαινόμενο αποτελεί η αποκάλυψη από τα ΜΜΕ στοιχείων της προσωπικής ζωής και της σφαίρας του απορρήτου του δράστη που δεν έχουν καμία σχέση με το έγκλημα. Γινόμαστε έτσι θεατές μιας αθέμιτης προβολής στοιχείων που αφορούν στην υγεία του δράστη, την οικογενειακή του κατάσταση, αλλά και το στενό του περιβάλλον. Επιπροσθέτως, όχι σπάνια τα ΜΜΕ επαναφέρουν στην επικαιρότητα ένα έγκλημα και το δράστη του, ακόμα κι αν έχουν περάσει πολλά χρόνια από τη διάπραξη ή από την αποφυλάκιση δυσχεραίνοντας με αυτόν τον τρόπο την επανένταξή του στο κοινωνικό σύνολο. Έτσι, τα ΜΜΕ προσβάλλουν το δικαίωμα του δράστη στην ιδιωτική ζωή φέρνοντας στο φως της δημοσιότητας γεγονότα τα οποία ο δράστης δικαιούται να επιθυμεί να κρατήσει μυστικά.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτή μια σύγκρουση, η οποία πηγάζει από το δικαίωμα του κοινού για πληροφόρηση από την μία πλευρά και από την άλλη, από το δικαίωμα του εκάστοτε δράστη να προστατεύσει τον οικογενειακό και ιδιωτικό βίο, καθώς και την τιμή και υπόληψή του από επεμβάσεις τρίτων. Ο κατηγορούμενος καταλήγει να αντιμετωπίζεται συχνά ως προσοδοφόρο «προϊόν» προς εκμετάλλευση, με αποτέλεσμα η ιδιωτική του ζωή να έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Βέβαια, από την άλλη, η αξίωση σεβασμού της από τον κατηγορούμενο δεν πρέπει να καταλύει το εξίσου θεμελιώδες δικαίωμα του κοινού για πληροφόρηση. Γι' αυτό το λόγο και η στάθμιση των ανωτέρων δικαιωμάτων κρίνεται επιτακτική, έτσι ώστε να προσδιοριστεί το σημείο μέχρι το οποίο η πληροφόρηση του κοινού μέσω της δημοσιοποίησης στοιχείων του ιδιωτικού βίου του δράστη προέχει, ώστε να θεωρείται δικαιολογημένη η κάμψη του άρθρου 9 του Σ.

Γίνεται δεκτό ότι ειδικά κατά το στάδιο της προδικασίας στο οποίο ισχύουν οι αρχές της μυστικότητας και το τεκμήριο της αθωότητας και πριν από την έκδοση εντάλματος σύλληψης, δε θα πρέπει να γίνεται δημοσίευση του ονόματος, πολλώ δε μάλλον στοιχείων της προσωπικής ζωής του δράστη. Επιπροσθέτως, παράνομη θεωρείται και η προβολή στοιχείων τα οποία έμμεσα θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην ταυτότητα του υπόπτου ή του δράστη. Ακόμη, όμως, και μετά τη σύλληψή του οποιαδήποτε αναφορά στο πρόσωπο του κατηγορουμένου, αλλά και σε στοιχεία σχετικά με τον ιδιωτικό του βίο, οφείλει να σέβεται το μέτρο που είναι αναγκαίο για τους σκοπούς της σωστής ειδησεογραφικής ενημέρωσης του κοινού.

Από την άλλη πλευρά, στο στάδιο της κύριας διαδικασίας, στο οποίο ισχύει η αρχή της δημοσιότητας, έχει γίνει δεκτό ότι στην περίπτωση σοβαρών εγκλημάτων, η πληροφόρηση του κοινού για τα όσα λαμβάνουν χώρα στην κοινωνία προέχει έναντι του προσωπικού συμφέροντος του κατηγορουμένου για την περιφρούρηση της ιδιωτικής του ζωής. Αυτό, βέβαια, θα έχει ως αποτέλεσμα η δημοσιοποίηση του ονόματος, της εικόνας και των λοιπών προσωπικών στοιχείων του δράστη να θεωρείται θεμιτή. Οφείλουμε, όμως, να επισημάνουμε ότι ακόμη και σε τέτοιες περιπτώσεις οι δημοσιογράφοι είναι υποχρεωμένοι να σέβονται τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα των δραστών και να μην προβαίνουν σε αποκαλύψεις στοιχείων και λεπτομερειών που είναι άσχετες με το τελεσθέν έγκλημα.

Τέλος, στο στάδιο της απαγγελίας της δικαστικής απόφασης, η οποία γίνεται σε δημόσια συνεδρίαση, οι δημοσιογράφοι έχουν το δικαίωμα να την αναμεταδίδουν στο κοινό. Υπάρχει, λοιπόν, ένα προβάδισμα στη φάση αυτή στο δημόσιο συμφέρον της πληροφόρησης. Πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι η ιδιωτική ζωή του κατηγορούμενου δεν είναι και δεν πρέπει να είναι απροστάτευτη. Αντιθέτως, η αναφορά των ΜΜΕ σε αυτήν θεωρείται θεμιτή μόνο στο βαθμό που συνδέεται με το συγκεκριμένο έγκλημα. Σε κάθε περίπτωση, μετά την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης, η παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή θεωρείται εντός των επιτρεπτών ορίων μόνο όταν δικαιολογείται από σημαντικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος, έτσι ώστε το δικαίωμα του κατηγορουμένου για επανένταξη στην κοινωνική ζωή να μην καταλύεται.

VI) ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ανακεφαλαιώνοντας θα πρέπει να πούμε ότι το δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο αποτελεί θεμελιώδες συνταγματικό δικαίωμα στον κόλπο του οποίου

βρίσκουν έρεισμα άλλα συνταγματικά δικαιώματα. Το άρθρο 9 της παρ 1 του Σ προστατεύει τα φυσικά πρόσωπα από αθέμιτες παρεμβάσεις τρίτων. Ως γνωστόν βέβαια, το άτομο δε δρα μεμονωμένα, αλλά στο πλαίσιο της κοινωνικής συμβίωσης και γι αυτό το λόγο οφείλει να ασκεί τις ελευθερίες του μέσα στα όρια που θέτει το σύνταγμα και αποδεχόμενο τους περιορισμούς των δικαιωμάτων του. Σε κάθε περίπτωση πάντως πρέπει να επισημάνουμε ότι οι ελευθερίες που συνδέονται με τα δικαιώματα στον ιδιωτικό βίο και άλλα δικαιώματα (όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στην πληροφόρηση, στην ελευθερία έκφρασης) δε συγκρούονται. Αντίθετα, πρέπει να κριθεί κατά περίπτωση με τη μέθοδο της θεσμικής εφαρμογής ποιο δικαίωμα περιορίζεται, καθώς κατ' ουσίαν δεν υφίσταται στην περιοχή όπου επιχειρεί να το ασκήσει ο φορέας του.

Από την άλλη πλευρά, η ιδιωτική ζωή των δημοσίων προσώπων αποτελεί ένα ζήτημα εριζόμενο, καθώς η διάκριση δημοσίων προσώπων(των οποίων η ιδιωτική ζωή μπορεί κατά τεκμήριο να ελεγχθεί) και μη δημοσίων (των οποίων η ιδιωτική ζωή συνιστά απαγορευμένη ζώνη) δεν είναι πάντοτε ευχερής¹⁸. Το ίδιο, βέβαια, ισχύει και για τον καθορισμό της σφαίρας του απορρήτου της προσωπικής ζωής των δημοσίων προσώπων, η οποία θα πρέπει να παραμείνει στο απυρόβλητο. Γι' αυτούς τους λόγους και απαιτείται η αναζήτηση των κατάλληλων οργάνων, τα οποία θα είναι σε θέση να προβαίνουν αποτελεσματικά στη μέθοδο της θεσμικής εφαρμογής, ώστε να διαπιστώνεται ποιο δικαίωμα πρέπει να υποχωρεί έναντι ποιου, αφού θα ασκείται παράνομα. Η μέθοδος αυτή κρίνεται επιβεβλημένη ν' ασκείται κυρίως στη συνήθη πραγματική σύγκρουση του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή με το δικαίωμα στην πληροφόρηση.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στόχο της εργασίας αυτής αποτελεί η κατά το δυνατόν προσέγγιση του περιεχομένου του ιδιωτικού βίου και οι προεκτάσεις που λαμβάνει το δικαίωμα αυτό στο πλαίσιο της συνεχώς τεχνολογικά αναπτυσσόμενης κοινωνίας. Ξεκινώντας από την οριοθέτηση του δικαιώματος και τις διαστάσεις του, εξετάσαμε το ζήτημα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και εστιάσαμε στην ιδιωτική ζωή των δημοσίων προσώπων,

καθώς και στον τρόπο με τον οποίο αυτά προστατεύονται. Τέλος, αναφερθήκαμε σε ειδικά θέματα προσβολής του ιδιωτικού βίου.

The goal of this work is to attempt to as much as possible approach the essence of privacy rights and its aspects in the relation to technologically changing modern society. Starting from the definition of the privacy life limits and their extents, the issue of personal data protection with emphasis to the privacy of public figures is examined and the way these data are protected is presented. Finally, reference to special issues of unsanctioned invasion of privacy was made.

VII) Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος Ν., Ιδιωτικότητα και δημοσιοποίηση, ΔιΜΜΕ 2005

Αραβαντινός Β., Η προστασία των στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία με ηλεκτρονικό υπολογιστή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997

Δαγτόγλου Π., Ατομικά Δικαιώματα Τόμος Α, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005

Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008

Δημητρόπουλος Α., Κοινωνικός Ανθρωπισμός και Ανθρώπινα Δικαιώματα 1980

Καράκωστας Ι., Το δίκαιο των ΜΜΕ εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Κομοτηνή 2005

Κρίππης Γ., Η ελευθερία του τύπου έναντι του δικαιώματος επί του ιδιωτικού βίου, 1972

Μανιτάκης Α., Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων κατά το Σ25 παράγραφος 1, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1981

Μαυριάς Κ., Παντελής Α., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα, Αθήνα-Κομοτηνή ,Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα , 1996

Μαυριάς Κ., Το συνταγματικό δικαίωμα του ιδιωτικού βίου, 1982

Μήτρου Π., Η αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999

Μιχαηλίδης-Νουαρός Γ., Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και η ελευθερία του τύπου, το Σ 1983

Μπεσίλα-Βήκα Ευρ ,Η συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων σύναψης γάμου και ίδρυσης οικογένειας, 1989

Παντελής, Ζητήματα Συνταγματικών Επιφυλάξεων, 1984, Αθήνα

Παραράς Π. Ι. ,Σύνταγμα και ΕΣΔΑ, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001

Σταθόπουλος Μ., Η χρήση προσωπικών δεδομένων και η διαπάλη μεταξύ ελευθεριών των κατόχων τους και ελευθεριών των υποκειμένων τους

Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, δεύτερη έκδοση , εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2006

